

## Osvietenstvo na Slovensku a Cirkev

**Branislav Michalka**

17. apríla 2020 ✚ *História* ✚ *Slovenské dejiny*

---

18. storočie môžeme nazvať kľúčovým vzhľadom na charakter prechodu protikatólickej revolúcie z fázy protestantskej, heretickej do fázy definitívne protikresťanskej. Z konfliktu náboženského, v rámci kresťanstva, sa stáva konflikt medzi kresťanstvom ako takým (aj v jeho schizmatických a heretických podobách) a novým pohanstvom vo všetkých jeho formách.

Dominantným duchovným hnutím 18. storočia sa stalo tzv. osvietenstvo, ktoré sa, ako napovedá už jeho názov, usilovalo o „osvietenie“ ľudí, žijúcich dovtedy v „temne“ kresťanských „povier.“ Jedná sa o súhrn viacerých myšlienkových predstáv, medzi ktorými boli dominantné predovšetkým tieto:

- **deizmus** – viera v Boha, ktorý je Stvoriteľom sveta, ale do chodu sveta ďalej nezasahuje (katolícka viera učí, že Boh aj po stvorení svet udržiava a zasahuje do jeho chodu)

- **panteizmus** – viera, že Boh nie je samostatná osoba, nezávislá a oddelená od sveta, ale so svetom identická božská energia, ktorá prebýva a uvedomuje si seba skrze súhrn všetkého živého a neživého vo svete (katolícka viera učí, že Boh je konkrétna osoba, nezávislá na svete, tvorca sveta a vládnuca svetu)

- **ateizmus** – viera v neexistenciu Boha a nadprirodzených síl

Popri nich sa začali presadzovať paralelne vychádzajúce myšlienkové smery ako: demokratizmus, nacionalizmus, liberalizmus a pod. Celá táto zmes bola držaná pohromade veľkým očakávaním intelektuálov ohľadom zmien v myslení a správaní ľudského rodu. Viera v ľudský rozum a jeho neobmedzené možnosti skončila nakoniec utopená v krvavých riekach Francúzskej revolúcie.

### Uhorsko

Na území vtedajšieho Uhorska prebiehali ešte začiatkom 18. storočia protihabsburské povstania a len pomaly pokračovalo oslobodzovanie spod tureckej okupácie. Preto sa osvietenstvo oproti západnej časti cisárskych štátov trochu oneskorilo, avšak na druhej strane malo voľnejšie pole pôsobnosti. Uhorsko totiž nikdy nebolo dôkladne rekatolizované; naopak – slúžilo ako útočisko pre protestantov zo západnej časti ríše. V súvislosti s tým treba pripomenúť a zdôrazniť, že v Uhorsku sa ani neskôr, keď už boli známe krvavé plody revolúcie, nezakročilo proti slobodomurárskym lóžam, ktoré boli hlavnými šíriteľmi osvietenských ideálov.

Hlavnými podnecovateľmi osvietenstva boli od kresťanstva odpadnutí šľachtici a panovníci. Okrem oslobodenia duchovného si sľubovali od osvietenstva aj participáciu na delbe cirkevného majetku. To sa im splnilo za vlády osvietenského cisára Jozefa II., keď boli v rámci štátneho riadenia Cirkvi zlikvidované množstvá kláštorov, zničené stovky pamiatok i kníh a z Cirkvi sa mala stať poslušná služobníčka štátu v rámci výchovy obyvateľstva k dobrému občianstvu.

### Nacionalizmus

Popri iných ideách sa v druhej polovici 18. storočia začal predierať do popredia pozornosť intelektuálov nacionalizmus, ako špecifická forma osvieteného myslenia. Spájal sa v ňom *demokratizmus* v zmysle sympatizovania s ľudom, nie primárne ako politický systém, a *liberalizmus* v zmysle náboženského a ideového pluralizmu v rámci národnej (etnickej) jednoty.

Kombinácia osvietenstva a nacionalizmu našla v rámci Uhorska živnú pôdu. Stáročiami odkladané etnické konflikty (pre vojny s Turkami a náboženské vojny) sa odrazu drali na povrch.

Tieto konflikty boli umocňované jednak veľkou odlišnosťou jazykových skupín v rámci Uhorska, z ktorých jedna bola dokonca neindoeurópskeho pôvodu a zároveň podozrievavým strachom z toho, aby sa jedna zo skupín, keďže tvorili približne tri rovnako veľké komunity (Maďari, Slovania a Nemci) nestala dominantnou. Nakoniec sa tento ťah podaril Maďarom, ktorí si spojili geografický pojem Uhorska (Hungaria) s etnickým pojmom Maďari a Maďarsko. Tento konštrukt bol považovaný európskymi národmi za správny a akceptovali ho. V podstate jediné národy, ktoré rozlišujú medzi pojmi Hungaria (Uhorsko) a Maďarsko sú bývalé uhorské etniká: Slováci, Chorváti prípadne Česi, ktorí toto rozlíšenie prevzali do značnej miery od Slovákov, v rámci koordinovaného nacionálneho postupu.

Reakcia ostatných národov nedala na seba dlho čakať a na maďarský nacionalizmus odpovedali nacionalizmom vlastným, resp. tu môžeme hovoriť oprávnene skôr o obrane národov pred tlakom nacionalizmu. V prípade Slovákov, ktorí väčšinou patrili ku katolíckemu vierovyznaniu, sa tejto úlohy zhostil predovšetkým katolícky klérus a preto sa väčšinou pri tzv. národnom obrození zdôrazňuje oprávnená rola kňazov. Katolícky domáci pohľad a aj pohľad zo zahraničia (z Česka, Poľska, Chorvátska i Maďarska) na tomto základe popisuje slovenské národné obrozenie ako v podstate kresťanskú, či dokonca katolícku záležitosť, nezaťažujú sprievodnými nekresťanskými či dokonca anti-kresťanskými javmi.

Tento pohľad však nie celkom zodpovedá realite.

Pri pohľade nezaťaženom národným sentimentom a neuprednostňujúcim národ pred Vierou a Bohom, musíme konštatovať, že slovenskí osvietenci a národní buditelia katolíckeho pôvodu (o protestantoch ani nehovoriac) predstavujú ukázkový príklad ochoty spolupracovať na záchrane etnickej svojbytnosti s hocikým. Aj keby to bol nepriateľ Cirkvi cisár Jozef II., jeho slobodomurárski spolupracovníci a osvietenský filozofi haniaci a nenávidiaci Cirkev. Tento jav sa, samozrejme, netýka len Slovákov. Rovnaká situácia bola u Maďarov, Čechov, Nemcov a pod. Nákaza bola celoplošná. Do módy prišla osveta a národ, náboženstvo sa stalo voliteľným doplnkom.

## **Pred rokom 1789**

Pohľad mnohých osvietenských vzdelancov na osvietenstvo a jeho ideály v Európe môžeme rozdeliť na dve časové obdobia. Deliacou čiarou je Francúzska revolúcia. Aj väčšina neskorších konzervatívcov bola pred rokom 1789 v podstate liberálmi a osvietencami. Šok z dvadsaťročného rozvratu, ktorý priniesla do Európy revolúcia a následné napoleonské vojny, ich priviedol na stranu tradície. Bol to však proces precitnutia, nie príťažlivosti. Ich srdce patrilo predtým ideám úplne odlišným.

Podobne to bolo aj so slovenskými obrodencami. Ich postoje, napriek tomu, že formálne boli kňazmi, odrážali fatálny rozklad Cirkvi, ktorý sa odohrával počas 18. storočia a ktorého symbolom bol aj Talleyrand, pôvodne biskup, potom revolučný poslanec, Napoleonov obávaný minister zahraničných vecí a ochotný

služobník všetkých ďalších režimov: reštauračného aj konštitučného. Cirkev bola mnohými ľuďmi vnímaná ako priestor kariérneho rastu, kontaktu s panovníckym dvorom a nie ako miesto pre doktrínálnu čistotu. Na jej miesto nastúpili ako „koníčky“ horeuvedené ideológie a vytlačili v mysliach kňazov vieroučné otázky až na druhé, či dokonca tretie miesto, za Národ a Vedu.

Už za Márie Terézie bola situácia veľmi znepokojivá. Generálny seminár vo Viedni bol popisovaný ako semenisko bludov a morálneho rozvratu. Kňazi z neho vychádzajúci vedeli viac o Voltaireovi ako o sv. Tomášovi Akvinskom a celibát bol pre nich len slovom z učebnice. Môžeme predpokladať, že jeho bratislavská (prešporská) filiálka nebola o nič lepšia a dokladom toho môže byť svedectvo Jura Palkoviča, absolventa tohto seminára, ktorý sa dobromyseľne chváli, akí sú v Prešporku pokrokoví, lebo v prednáškovej sále seminára majú namiesto sôch svätcov busty Voltaira či Rousseaua. Nie je ťažké domyslieť si, aký kňazský materiál vychádzal z týchto ustanovizní.

*pokračovanie v II. časti*

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/osvietenstvo-na-slovensku-a-cirkev/>